

İNTERNET VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİNE DAİR ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Yrd. Doç. Dr. Gülüm Şener

Giriş

“Enformasyon toplumu” kuramcılarının yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin toplum üzerindeki etkilerini yorumlarken üzerinde durdukları ortak noktalardan biri de internetin demokrasiyle olan ilişkisine yaptıkları vurgudur. 19. ve 20. yüzyıllarda kitle iletişim araçlarına atfedilen teknolojinin toplumu “demokratikleştirme” misyonu, bugün internete yüklenmektedir. Sayısal teknolojilerin yöndeşmesinin sonucunda enformasyonun niceliğindeki artış, etkileşim olanaklarının genişlemesi, kullanıcının iletişim sürecine etken olarak katılabilmesi gibi internetin sahip olduğu teknolojik potansiyelin politikaya ilgiyi ve politik katılımı arttıracığı öne sürülmektedir. “Enformasyon toplumu” kuramları, tüm yurttaşların daha fazla oranda bilgiye sahip olması gereğinin özellikle vurgulandığı ve iktidarın, yönetici elit kesimin elinden, sadece bir elektrik düğmesine basmakla gerçekleştirilebilen bir referandum olgusunun var olduğu gerçek demokratikleşme sürecine doğru bir dönüşümün yaşandığı bir yapı önermektedir.¹

Toplumda bir dizi olumlu dönüşüme yol açtığı düşünülen İnternetin enformasyon bolluğu yaratarak bilinçlenmeyi, ulusal sınırları ve zaman sorununu aşarak bireylere istedikleri enformasyonu sağladığı, vatandaşların siyasete katılımını ‘teknik olarak’ kolaylaştırdığı, sanal forumlar aracılığıyla tartışma ortamı yarattığı, toplumdaki muhalif seslere ve “alternatif” gruplara sermaye denetimindeki egemen iletişim araçlarından çok daha düşük maliyete haberleşme ve ifade imkanı tanıdığı, genel olarak sivil toplumun örgütlenmesini ve daha geniş kitlelere seslenmesini mümkün kılarak kamusal alanı canlandırdığı ve toplumu demokratikleştirdiği, hatta Antik Yunan demokrasisine geri döneceği “enformasyon toplumu” kuramcıları tarafından dile

¹ Cees Hamelink, “*Merkez ve çevre ülkeler arasındaki enformasyon dengesizliği*”, **Enformasyon Devrimi Efsanesi**, Der: Yusuf Kaplan, İstanbul: Rey Yayınları, 1991, s. 13.

getirilen düşüncelerdir. Atina'nın "agora demokrasisi", yeni çağın siberdemokrasisiyle yeniden hayat bulacaktır.

Oysa, Aydınlanma'nın mirası olarak demokrasi idealini gerçekleştirmenin yolu yeni bir teknolojik buluşa değil, toplumsal – kültürel yaşama bağlıdır. Yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri ile demokrasi arasında kurulan bu "doğrudan" bağ, internetin toplumsal kullanımı ve giderek ticarileşmesi göz önüne alındığında sorunlu hale gelmektedir. Ayrıca, kapitalist ya da kapitalistleşen ülkelerde siyasetin ve demokrasinin kitle toplumunun ve popüler kültürün dinamiklerine göre şekil alması, demokrasinin eşitlik ilkesiyle çatışan toplumsal eşitsizliğin küreselleşmeyle birlikte artarak sürdüğü, vatandaşın tüketiciye dönüştüğü, siyasi katılımın seçim zamanlarına indirgenildiği, kamusal meselelerin geri plana itildiği ve topluma apolitikleşmenin egemen olduğu göz önüne alındığında yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri ve internetin toplumlar için yapısal dönüşüm sağlayabilme potansiyeli önündeki sınırlar daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Kapitalist toplumda demokrasi, kamusal alan ve enformasyon

Modern toplumun ortaya çıkışıyla birlikte demokrasi ve iletişim birbirine paralel olarak gelişmiş iki kavramdır. Modern dönemde teknolojinin gelişimine bağlı olarak demokrasi idealinin gerçekleşeceğine dair iyimser bakış açısı bugüne dek süregelmiştir.

İletişim ve enformasyonun demokratikleşmeyi sağlayacağına ilişkin düşünce, genellikle liberal kuramcıların ileri sürdükleri bir savdır. Liberal kuramcılar, iletişim ve enformasyon araçlarının kitleselleşerek toplumu oluşturan bireylerin bilinçlenmesini, kendilerini yöneten temsilcilere ilişkin gerekli enformasyona sahip olarak hükümeti denetlediklerini, demokratikleşmeyi ve özgürleşmeyi sağladığı vb. görüşleri savunmaktadırlar. Liberal düşünce; enformasyon ve iletişim araçlarının demokratik rolünün, devleti gözetleyen bir kamu gözcüsü olarak hareket etmek olduğunu ileri sürer.² Liberal kuramcılar, toplumsal eşitsizlikleri ve güç ilişkilerini, enformasyon ve iletişim

² James Curran, "*Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme*", **Medya, Kültür ve Siyaset**, Süleyman İrvan (der. ve çev.) Ankara: Ark, 1997, s. 142.

araçlarının endüstrileşmesini göz adı ederek ve bu araçları üzerinde yükseldiği toplumsal zeminden kopararak ele almaktadırlar.

Enformasyon ve iletişim araçlarının demokrasiyle ilişkisi Habermas'ın kamusal alan kavramıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Erken dönem kapitalizmini ve burjuva toplumunda kamu fikrinin yükselişini ve çöküşünü inceleyen Habermas, kamusal alanı modern toplumun ve demokrasinin kurucu örgütlenme ilkesi olarak ele alır. Habermas'a göre kamusal alan; devletin ve özel alanın (meta dolaşımı ve toplumsal emek ile ev) dışında kalan, eşit vatandaşların bir araya gelerek eleştirel kamusal tartışmalar yaptıkları, uzlaştıkları ve eylemde buldukları alandır. Habermas'a göre eleştirel tartışmaları besleyen her şey kamusal alanının sınırlarına dahil edilebilir: Kent, kahvehaneler, salonlar, edebiyat ve burjuva romanı, mektuplar, basın kamusal alanın ve kamuoyunun oluştuğu mekanlar ve araçlardır.

Kamusal alan ve kamuoyu rasyonelliğe, eleştirel düşünceye ve tartışmaya dayandığından enformasyona ihtiyaç duyar. Kamusal alanda burjuva bireyler düşüncelerini özgürce tartışmakta, müzakere etmektedirler; ancak bunun için bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla enformasyon ve modern toplumda enformasyonu edindiğimiz başlıca araçlar olan iletişim araçları kamusal alanın çekirdeğini oluşturmaktadır.³ Burjuva bireylerin eşit biçimde rasyonel tartışmalar yaptıkları "ideal" kamusal alandan 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin özel alana müdahale ettiği, özel-kamusal alan ayrımlarının silikleştiği, reklam ve halkla ilişkilerin basına nüfuz ettiği, politik partiler ve kitle iletişim araçlarınınca yönlendirilen 'görünüştaki' kamusal alana geçilir. 20. yüzyılın başından itibaren kapitalist büyük işletmelerin ortaya çıkışıyla birlikte kitle iletişim araçları reklam ve halkla ilişkiler faaliyetlerinin istilasına uğramış, büyük reklam ajansları basını denetlemeye başlamış, hatta kendi gazete ve dergilerini imal etmiştir. Reklam ve halkla ilişkilerin güdümündeki kitle iletişim araçları politikanın alanına da sızarak bu alanı sömürgeleştirmiştir. Habermas'ın çizdiği tabloda vatandaşların kamusal topluluk olarak bütünlüğü ortadan kalkar ve seçim dönemleri

³ Jürgen Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, Tanıl Bora ve Mithat Sancar (çev.), İstanbul: İletişim yayınları, 1997, s.76-77.

dışında vatandaşlar artık politikaya katılmaz, katılma gereği bile duymaz hale gelmektedir.⁴

Küresel kamusal alan olarak internet

Bilgisayar ağlarının birbirlerine bağlanmasına dayanan, “ağların ağı” olarak nitelendirilen internetin teknolojik potansiyeli, enformasyon ve demokratikleşme arasında kurulan olumlu ilişkinin yeniden canlanmasına neden olmuştur. İnternet, erişim sağlayan herkesin kendini farklı araçlarla (e-posta, sohbet programları, forumlar, internet sitesi vb.) özgürce ifade edebileceği; kişiden kişiye, kişiden gruba, gruptan gruba, gruptan kişilere doğru her yönde iletişim sağlayan, bilginin küresel çapta ve eş zamanlı olarak paylaşımına olanak veren, özel çıkar gruplarınca kontrol edilemeyen bir ortam olarak sunulmaktadır. İnternette enformasyonun bolluğu, seçeneklerin fazlalığı, etkileşim imkanı “katılımcı demokrasi”, “doğrudan demokrasi”, “agora” hayallerini yeniden harekete geçirmiştir. Siberdemokraside temsili demokrasinin kurumları ve işleyişi geçerliliğini yitirecek, politika katılımcılığa, şeffaflığa, eşitliğe ve özgürlüğe doğru yol alacaktır.

Timisi’ye göre internet-demokrasi ilişkisine vurgu yapan yazarlar beş ana tema etrafında görüşlerini desteklemektedir: Kolay erişim ve enformasyon erişiminde yeterlilik, internetin otoritelerden bağışık örgütlenmesi, internette ifade özgürlüğünün sınırsız ve içerik denetiminin teknik olarak zor olması, siyasal katılımın artması, sivil toplumun genişlemesi ve küreselleşmesi.⁵

Liberal kuramcılar tarafından toplumda birçok olumlu dönüşüme yol açtığı düşünülen internetin enformasyonu çoğaltan ve etkileşime dayalı yapısıyla siyasi alanda ulusal sınırları ve zaman sorununu aşarak bireylere istedikleri enformasyonu sağladığı, vatandaşların siyasete katılımını ‘teknik olarak’ kolaylaştırdığı, sanal forumlar aracılığıyla tartışma ortamı yarattığı, toplumdaki muhalif seslere ve alternatif gruplara sermaye denetimindeki egemen iletişim araçlarından çok daha düşük maliyete haberleşme ve ifade imkanı tanıdığı, sivil toplumun örgütlenmesini kolaylaştırdığı için

⁴ Habermas, s. 365.

⁵ Nilüfer Timisi, **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**. Ankara: Dost Kitabevi, s.207.

toplumu demokratikleştireceği ve doğrudan demokrasinin uygulanacağı ileri sürülmektedir. Habermas'ın 19. yüzyılda modern toplumda burjuva kamusal alanının oluşumunun bir aracı olarak ele aldığı gazeteler gibi, internetin de neo-liberalizmin etkisiyle hızla bireyselleşen bir dünyada bu kez küresel bir kamusal alanı yeniden canlandırması beklenmektedir. Habermas'ın kamusal alan kavramı, yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin bileşkesi olan internetin topluma yayılmasıyla birlikte yeniden gündeme getirilmektedir. İnternet, kamusal alanın gazete ve radyo-TV'den sonra gelen üçüncü aşaması olarak görülmektedir.⁶ İnternetin kamusal alan ya da alanlar yaratmasına ilişkin düşünce internetin teknolojik potansiyelinden kaynaklanmaktadır.

İnternetin demokratikleşme açısından taşıdığı birinci özelliği, enformasyonun nicelik olarak artması ve denetiminin güç olmasıdır. Sayısal teknoloji tabanlı olan İnternet öncelikle enformasyonun nicelik olarak artmasına neden olmakta ve bunun yanı sıra enformasyonun metin, ses, görüntü vb. biçimlerinde (mülimedya) aktarımına olanak sağlamaktadır. İnternet üzerindeki enformasyonun denetimi teknik olarak zor olduğu için İnternet kullanan vatandaşlar istedikleri enformasyona erişecek, istedikleri konuda bilgi sahibi olabilecek, böylelikle politik açıdan bilinçleneceklerdir.

İnternetin demokratikleştirici özelliklerinden bir diğeri adem-i merkezi yapısıdır. Teknik olarak noktadan noktaya (kullanıcıdan kullanıcıya), noktadan çok noktaya (e-posta listeleri), noktadan sunucuya (server), noktadan servis sağlayıcı dar-yayıncılığa, sunucu-geniş-yayıncılık (örn: web sitesi), sunucu dar-yayıncılık gibi farklı iletişim türleri sağlayarak İnternet; kişi-kişi, kişi-grup, grup-kişi etkileşimlerine olanak tanımaktadır.⁷ Demokrasi açısından İnternet, adem-i merkezileştirilmiş yapısıyla kullanıcıların istedikleriyle iletişim kurmasına ve geleneksel hiyerarşik yapıların dışına çıkarak yatay iletişime olanak sağlayacaktır. Böylelikle şeffaf, merkezsiz, hiyerarşik olmayan bir iletişim modeli topluma egemen olacaktır ki bu da tam olarak “doğrudan demokrasi”yi tarif etmektedir.

⁶ Jorge Almeida, “Convergencia tecnologica, espacio publico y democracia”. **Globalism and Pluralism Conference**. Montréal: GRICIS, 24 Nisan 2002.

⁷ Timisi, s. 124.

İnternetin sayısal teknolojilere ve altyapısının telekomünikasyona dayalı olmasından ötürü etkileşim özelliğine sahip olması da demokratikleşmenin ve kamusal alanın önkoşulu arasında sayılmaktadır. İnternette, “kullanıcı iletişim ortamında bir teknolojik araç yardımıyla vardır ve yüz yüze iletişimdekine benzer bir biçimde karşılıklı ileti alışverişini gerçekleştirmektedir.”⁸ Diyaloga dayalı bir yapıya sahip olan internet, demokrasi için ideal bir ortam hazırlayacaktır. Kullanıcının etken konumda olması, enformasyonu kendisinin üretmesi, sınırsız kendini ifade imkanı, sanal forumlar aracılığıyla tartışma imkanı vs. küresel bir kamusal alan yaratacaktır.

İnternet aynı zamanda küreselleşmenin aracıdır. Kitle iletişim araçlarının ulusal coğrafyayla sınırlı erişimine karşılık internette enformasyon dünya çapında dolaşıma girmektedir. Elbette, bilgisayar kullanıcılarından oluşan sınırlı dünyada! İnternette enformasyonun ulusal sınırları aşması bireylerin, grupların, örgütlerin küresel düzeyde iletişimine olanak tanıyarak dünyayı McLuhan’ın deyimiyile “küresel bir köy”e çevirecektir.

Ancak, İnternet üzerinde ortaya çıkan küresel kamusal alan, Habermas'ın burjuva kamusal alanından farklılıklar içermektedir. Poster’a göre Habermas’ın tarif ettiği ve yüz yüze tartışmanın egemen olduğu kamusal alan dönemi yeni elektronik araçların ortaya çıkmasıyla sona ermiştir. Wilhelm’e göre sanal kamusal alanın dört unsuru bulunmaktadır: “Önceki kaynaklar” olarak adlandırdığı bilgisayar okur-yazarlığının gelişmesiyle sanal etkinliklerin çoğalması, internet üzerinden politik katılımı vatandaşların seslerini duyurması, sanal forumlar, haberleşme listeleri aracılığıyla müzakerenin canlanması, yatay ve adem-i merkezi karar alma süreçlerinin işlemesi.⁹ Sunstein’e göre de kamusal forumun üç temel işlevi bulunmaktadır: Konuşmacıların geniş insan kitlelerine ulaşmasını sağlamakta, konuşmacıların seslerini heterojen bir insan topluluğuna duyurmasının yanı sıra şikayetçi oldukları insanlara ve kurumlara ulaşmalarını da olanaklı kılmakta, insanların genelde çok geniş bir insan ve görüşler kümesiyle karşılaşma olasılığını arttırmaktadır.

⁸ Timisi, s. 132.

⁹ Anthony G. Wilhelm, **Democracy in The Digital Age**, New York: Routledge, 2000, s. 33-34.

Habermas'ın kitle iletişim araçlarını temel alarak oluşturduğu kamusal alan modeli, internet üzerinde oluşması beklenen kamusal alan ya da alanlardan farklıdır.. Öncelikle bugün ileri sürülecek kamusal alan kavramı, sınıfsal temelli burjuva kamusal alanından farklı olarak farklı ve çoğulcu kimlikleri içeren bir kamusal alan(lar) olacaktır.

Ayrıca, Habermas'ın tarif ettiği şekilde, burjuva basınının ortaya çıkışı internetin ortaya çıkışından farklıdır. Habermas'a göre basın, burjuvaların hak talebine dayalı, 'özgürlükçü' bir ortamda Aydınlanma'nın, aklın ve rasyonelliğin bir aracı olarak ortaya çıkmış ve büyük sermayenin hizmetine girene kadar bu özelliğini korumuştur. Oysa İnternet, bilgisayara bağlı laboratuvar ortamında bilimadamlarınca ulusal güvenlik amaçlı üretilmiş, kullanımı önce askeri ve akademik çevrelerle sınırlı kalmış 1990'ların başından itibaren yeni ekonominin tüketim mecrası olarak kitleleşmiştir.

Diğer yandan, basının salt haber verme değil, haber verirken kamuoyu oluşturma işlevi, internet için pek de mümkün gözükmemektedir; çünkü internet üzerinde enformasyonun miktarı ve türü aşırı artış göstermekte, enformasyon parçalanmakta ve bireyselleştirmekte, istenilen konuda istenilen enformasyona ulaşmak vakit alabilmektedir. Kitle iletişim araçlarının edilgen izleyicisi, dinleyicisi ya da okurlarından farklı olarak kullanıcının etken olduğu internette birey ihtiyacına göre enformasyon aramakta ve kullanmaktadır. Etkileşim, her zaman zorunlu olarak kamusal alan yaratmaz. İnternetin etkileşim imkanının kamusallıkla bağını sorgulayan Stratton, İnternetin gelişmiş etkileşim imkanının, internete erişimi olan herhangi bir kişinin kendi görüşlerini forumların herhangi bir alanında ileri sürme yeteneğiyle birlikte, kamusal bilgi ile kişisel düşünce arasındaki ayırım için bir tehdit ortaya koyduğunu söylemektedir.¹⁰ "Hızlandırılmış çoğulculuk" varsayımını öne süren Bimber da İnternetin getirdiği iletişim ve enformasyon akışı artışının, çoğulculuğun temel mantığını ve bireysel düzeyde İnternetin birçok insanın siyasal meselelere gösterdikleri dikkat ve enformasyonu özümseme tarzları bakımından son derece seçici olmalarını değiştirmeyeceğini, kullanıcıların birkaç konuya yoğunlaşırken çoğu mesele hakkında bilgi edinmeyeceğini

¹⁰ Jon Stratton, "*Siberalan ve Kültürün Küreselleşmesi*", **İnternet: Üçüncü Devrim?**, *Cogito*, No: 30, İstanbul: YKY, Kış 2000, s. 94.

savunmaktadır: “Bu ilk varsayım, yurttaşların iletişim kapasitesinin artmasıyla siyasi katılımın ne psikolojisinin ne de sosyolojisinin değişeceği söylenerek özetlenebilir.”¹¹

İnternetin kamusalının önündeki en önemli sorunlardan biri de küresel çapta erişim halen sorunlar taşımaktadır. Ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içindeki toplumsal eşitsizliklerden kaynaklanan sorunlardan ötürü internetin kullanımı gelir düzeyi, cinsiyet, dil, kültür, yaş vb. kıstaslara göre değerlendirildiğinde ortaya “sayısal uçurum” olarak adlandırılan olgu çıkmaktadır.

Sonuç

İnternete ve bilgisayar teknolojilerine erişim sorunu, enformasyonun bolluğu ve ticarileşmesi, internet üzerinde tekellerin kurulması, internetin “fragmanlaşmış” içeriği, devlet ve özel sermaye tarafından tüketiciye dönüşen vatandaşın denetlenmesi için yoğunluklu olarak kullanımı, aşırı bireysel kullanımı ve kullanım amaçları vb. sorunlar; İnternetin demokratikleştirici potansiyelinin sınırlılıklarını oluşturmaktadır. İnternet yeni bir demokrasi vaat etmekten ziyade kamusal meseleleri görünür kılmaktadır.

Enformasyon tarafsız bir kavram değildir, üretimi ve dağıtımı belirli güç odaklarının ve çıkar gruplarının elindedir. Metalaşmış, fragmanlaşmış, bireyselliği öne çıkaran enformasyon ve iletişim teknolojileri sunuluyor tüketiciye. Her şeyin metalaştığı bir düzende demokrasi hayal olarak kalıyor yine.

KAYNAKÇA

Hamelink, Cees. “*Merkez ve çevre ülkeler arasındaki enformasyon dengesizliği*”, **Enformasyon Devrimi Efsanesi**, Der: Yusuf Kaplan, İstanbul: Rey Yayınları, 1991.

Curran, James. “*Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme*”, **Medya, Kültür ve Siyaset**, Süleyman İrvan (der. ve çev.) Ankara: Ark, 1997.

Habermas, Jürgen. **Kamusalın Yapısal Dönüşümü**, Tanıl Bora ve Mithat Sancar (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Timisi, Nilüfer. **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**. Ankara: Dost Kitabevi, 2002.

¹¹ Bruce Bimber, “*İnternet ve Siyasi dönüşüm: Hızlandırılmış Çoğulculuk*”, **Cogito**, No. 30, İstanbul: YKY, Kış 2002, s. 168-169.

Almeida, Jorge. "Convergencia tecnologica, espacio publico y democracia". **Globalism and Pluralism Conference**. Montr al: GRICIS, 24 Nisan 2002.

Wilhelm, Anthony G. **Democracy in The Digital Age**, New York: Routledge, 2000.

Stratton, Jon . "*Siberalan ve Kültürün Küreselleşmesi*", **İnternet:  ç nc  Devrim?**, **Cogito**, No: 30, İstanbul: YKY, Kış 2000.

Bimber, Bruce. "*İnternet ve Siyasi dönüşüm: Hızlandırılmış  oğulculuk*", **Cogito**, No. 30, İstanbul: YKY, Kış 2002